

showed that the cultural self-identification of residents of the Ukrainian part of Lugansk region has undergone significant changes since 2014: identification with Russian culture has been replaced by pro-Ukrainian orientation. Firstly, this characterizes the phenomenon of cultural identity as a dynamic one, and secondly, it allows us to conclude that the systemic education of the population political culture, combined with the work on the cultural, educational and leisure activities, allows influencing the cultural self-identification of people, up to and including its cardinal change.

Novelty. For the first time, the features of the correlation of political culture and cultural identity from the point of view of the cultural approach are analyzed; the change of the cultural self-identification of the inhabitants of the East of Ukraine from the pro-Russian to the pro-Ukrainian identity is confirmed.

The practical significance. The results will be used to continue the study of the ethno-cultural identity of the inhabitants of Ukraine.

Key words: political culture, cultural identity, dynamics of cultural identity, nation, self-identification.

Надійшла до редакції 22.02.2018 р.

УДК 316.324.8:005

КУЛЬТУРА УПРАВЛІННЯ НА ШЛЯХУ ВІД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ДО ІНДУСТРІАЛІЗМУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕКОНОМІЧНИХ ШКІЛ

Коваленко Єлена Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ
orcid.org/0000-0003-2253-5762
doi.org/10.35619/ucpmk.vi27.53
elena.kovalenko.ya@gmail.com

Викладено особливості культури управління в період розкладання феодалізму й становлення ринкового укладу. Встановлено, що у цей період відбулося виникнення меркантилістичної, фізіократичної та ліберальної культур менеджменту. Меркантилістична культура зосереджується на торгівлі й механізмом накопичення багатства вважає активний торговий баланс. Фізіократична – концентрується на виробництві й джерелом багатства вважає землю і працю. Ліберальна культура управління основою життя визнає товарне виробництво, а джерелом багатства – промисловий капітал. Суспільство розглядається як сукупність індивідів, які ведуть суперництво між собою у створенні багатства.

Ключові слова: культура управління, меркантилізм, фізіократія, лібералізм, суспільство.

Постановка проблеми. Управління як феномен культури нерозривно пов'язане з розвитком суспільства й окремих його організаційних складових. Постійні зміни, що відбуваються в суспільстві, неодмінно відображаються у змінах теорії, культури та мистецтва управління. Іншими словами можна сказати, що управління, як специфічний, інтелектуальний вид людської діяльності, безперервно змінює свою форму і зміст в єдності з різними організаціями суспільства. Єдине, що не змінюється в управлінні (менеджменті), це його основна соціальна функція і призначення – забезпечення цілісності та життєздатності організацій суспільства [7]. З огляду на це, важливим є дослідження основних чинників, що спричиняють зміни культури управління на різних стадіях розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що основний їх масив стосується переважно культури індустріального менеджменту: наукове управління Ф. Тейлора, адміністративна школа А. Файоля, бюрократична школа М. Вебера, школа людських відносин М. Фоллет, поведінкова теорія А. Маслоу, кількісна концепція Л. Канторовича, системний підхід О. Богданова, ситуаційна школа Дж. Томпсона. Незначна частина робіт присвячена культурі управління нинішнього періоду – переходу до постіндустріального суспільства, зокрема в працях таких сучасних вчених, як: К. Камерон і Р. Куїнн [3], Я. Мартинишин [6], Д. Пінк [14], Г. Хемел [13] і ін.

Проте, майже зовсім відсутні праці, в яких було б представлено дослідження культури менеджменту доіндустріального суспільства, зокрема, епохи зародження ринкового укладу.

Мета статті – розкрити особливості культури управління в період розкладання феодалізму, формування ринкового укладу й переходу суспільства до індустріалізму в контексті зародження і розвитку економічних шкіл.

Методологічною основою дослідження є діалектичний принцип пізнання, системний, цивілізаційний і синергетичний підходи до вивчення суспільних явищ, фундаментальні положення теорії та історії культури управління.

У ході дослідження використовувалися історичний, соціокультурний, компаративістський методи, а також методи аналізу і синтезу, індукції й дедукції, порівняння, узагальнення, формалізації, які дозволили дослідити багатогранне явище культури управління.

Основними інформаційними джерелами дослідження є, насамперед, наукові праці вчених вказаного історичного періоду: меркантилістів, фізіократів і представників класичної політекономії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні погляди в країнах Західній Європі у XVI–XVII ст. мали різну спрямованість і являли собою конгломерат думок на соціально-економічні процеси занепадаючого феодалізму й зародження ринкового укладу. В той період починається формування різних течій і шкіл економічної думки. Вчені у своїх роботах, поряд із розробкою методології і теорії економіки, торкалися й управлінських проблем. Однак, як і в попередні періоди розвитку суспільства, не існувало самостійних праць, присвячених теоретичному обґрунтуванню управління.

Мова йде про три найвідоміші економічні школи, що виникли на етапі біфуркації феодалізму й переходу суспільства до раннього капіталізму: меркантилізм, фізіократія та класична політекономія. З огляду на це можна вести мову про відповідні їм культури управління.

Меркантилізм (від лат. mercatus – торг) – перша європейська течія економічної думки, що з'явилася наприкінці XIV ст. У широкому розумінні меркантилізм – це вчення, згідно з яким джерелом багатства є сфера обігу капіталу, торгівлі, а не сфера виробництва. У більш вузькому смислі – торгова й фінансова політика абсолютистських держав XV – середина XVIII ст. та відповідна культура управління.

Виникнення меркантилізму, як економічної школи та специфічної культури управління, відноситься до епохи первісного накопичення капіталу, що здійснювалося, насамперед, у сфері торгівлі та кредиту. Однією з передумов його поширення була Реформація, що зняла заборону з мирського накопичення багатства та розвитку підприємництва. Проте сам термін «меркантилізм» з'явився пізніше. Вперше його використав французький діяч О. Мірабо в 1763 р. [2; 377], а згодом його ввів у широкий обіг шотландський економіст А. Сміт у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) [11; 258]. Найбільш повно сутність цього поняття виклав англійський економіст Т. Ман у праці «Збагачення Англії за допомогою міжнародної торгівлі» (1664 р.). Він писав: «Усталеними засобами підвищення нашого добробуту і збагачення є торгівля з іноземцями, в якій завжди маємо дотримуватися правила: щорічно продавати чужинцям товару на більшу суму, ніж купувати їхнього» [8; 109]. Отже, як культура управління, меркантилізм зводився до активного втручання держави в господарське життя країни.

Найбільшого поширення ця культура менеджменту отримала в Італії, Іспанії, Голландії, Англії та Франції, а її основними представниками є: в Англії – В. Стаффорд, Т. Ман; у Франції – Ж. Боден, А. Монкретьєн; в Італії – Г. Скаруффі, А. Джевонезі, А. Серра. Вони вперше звільнили економічні дослідження від релігійних догм. Економічна думка перестала бути складовою філософії, у неї з'являється власна методологія і вона стає самостійною наукою. Заслугою меркантилістів була розробка теорії торгового балансу, системи грошових операцій, створення інструментарію економічних методів управління.

Багатство меркантилісти не відділяли від грошей, тобто в тодішніх умовах від монетарних металів – золота і срібла. Відповідно, багатство держави – це кількість дорогоцінних металів, що є на її території. Для того, щоб багатство збільшувалося, надходження золота і срібла в країну має перевищувати їх відтік. Оскільки більшість країн не має відповідних копалин, то головним джерелом золота та срібла меркантилісти вважали активний торговий баланс.

Якщо правитель хотів аби його країна й, відповідно, скарбниця були повні золота і срібла, він мав сприяти експорту й обмежувати імпорт. Для обмеження імпорту пропонувалося вводити високі мита на імпорт, передусім, на предмети розкоші. Так само пропагувався розвиток внутрішнього виробництва, знову ж таки, насамперед, предметів розкоші. Це мало як зменшити витрати на імпорт подібної продукції, так і стати джерелом дорогоцінних металів завдяки експорту.

У свій час меркантилізм зміг стати впливовою культурою управління, що дійсно впливала на політику багатьох європейських держав. У митній справі вводилися високі ввізні й низькі вивізні мита. Надавалися пільги купцям, що здійснювали далекі подорожі, нерідко субсидувалися далекі заморські експедиції в пошуках ринків збуту. Для розвитку внутрішнього виробництва певним галузям нерідко надавалися субсидії [2; 381–397].

Основними проблемами, що цікавили представників меркантилізму, були питання організації зовнішньої і внутрішньої торгівлі, регулювання грошового обігу та псування монет, контролю за валютними курсами, організація кредиту. Виробництво також входило у сферу їхніх інтересів, але виключно у зв'язку з тим, що воно було базою для розвитку зовнішньої торгівлі. Важливою проблемою, що має безпосереднє відношення до управління, була для меркантилістів проблема якості трудових ресурсів і забезпечення повної зайнятості.

Теоретичними новаціями меркантилістів є введення поняття «капітал», під яким розумілися працюючі гроші. Великим внеском у розвиток науки вважається також поділ джерел багатства на штучні й природні, здійснене італійським філософом А. Серра. Природним багатством країна володіє в силу географічних умов – це сільське господарство, знаходження у центрі найважливіших торгових шляхів тощо. Штучне багатство створюється у промисловості й залежить від чисельності та працьовитості населення, рівня розвитку знань і використовуваної технології виробництва. Штучне багатство має навіть більше значення для країни, оскільки його обсяг може бути збільшений у зовнішній торгівлі в результаті грамотного управління [8; 93–95].

Важливу роль у формуванні меркантилістичної культури управління відіграв Ж. Боден – французький політик, філософ, економіст. Свої погляди на державне управління він виклав у творі «Шість книг про державу» (1576 р.). Він розробив складну систему управління державою, що має здійснюватися з єдиного центру. Виходячи з того, що найкраща форма держави – королівська монархія, він вважав, що верховна влада повинна цілком належати монарху, який зобов'язаний забезпечувати суспільству нормальну життєдіяльність. Порядок призначення на посади має поєднувати аристократичні й демократичні принципи. Тобто на низку посад, переважно в суді та війську, король призначає лише знатних, а інші посади доступні всім. Оскільки верховна влада, на його думку, не має божественного походження, система влади й управління повинна бути обмежена законодавчо [1; 691–692].

Ж. Боден став одним із перших критиків «Утопії» Т. Мора. На його думку, держава, заснована на спільності майна, була б прямо протилежною законам Бога та природи. Приватна власність, писав він, пов'язана з законами природи, оскільки природний закон забороняє брати чуже. Багаті та бідні існують у кожній державі, майнова рівність згубна для держав, оскільки якщо спробувати всіх зрівняти, визнати недійсними зобов'язання, скасувати контракти й борги, то не можна чекати нічого, крім повного руйнування держави, бо втрачаються які б то не було узи, що зв'язують одну людину з іншою [6; 293–295].

Яскравими прикладами меркантилістичної культури управління на практиці є діяльність імператора Всеросійського Петра I і міністра фінансів Французького короля Людовіка XIV Жана Батиста Кольбера.

Фізіократія (від грец. φύσις – природа, κράτος – влада), як і меркантилізм, виник у період розкладання феодалізму й зародження ринкового укладу. Це французька школа економічної думки та культури управління.

Головною заслугою фізіократів є те, що на відміну від меркантилістів джерелом багатства вони вважали не торгівлю, а виробництво. Тому досліджували не сферу обігу, а сферу виробництва, обмежившись лише сільським господарством.

Основні представники школи фізіократів: придворний лікар короля Людовіка XV Ф. Кене – засновник школи, сформував її теоретичну й політичну програму; купець і фінансист Р. Кантільйон; інтендант торгівлі Франції В. Гурне, генеральний контролер фінансів Франції А. Р. Ж. Тюрго.

За ключовим положенням фізіократи були не згодні з концепціями меркантилістів. Основна ідея школи полягала в тому, що провідну роль в економіці відіграє сільське господарство. Тільки там, а не у торгівлі відбувається збільшення багатства, прирощення матерії. Тому джерелом багатства є земля і праця у сільському господарстві.

Усіх фізіократів об'єднує вчення про «природний порядок» і «природний закон». Природні закони мають місце в природі, діють у живому організмі, у світі тварин. Під природним порядком вони розуміли спосіб виробництва, звільнений від пережитків феодалізму й такий, що розвиває продуктивні сили на основі принципів вільної конкуренції. Основа природного порядку – повага права власності та влади.

Ф. Кене дійшов висновку, що головним економічним ресурсом є земля, а основою розвитку економіки держави є сільськогосподарське виробництво: «постійно відтворюване багатство сільського господарства є основою для всіх професій, сприяє розквіту торгівлі, добробуту населення, приводить у рух промисловість і підтримує процвітання нації... Воно є основою для всієї економіки держави» [5; 291].

Якщо меркантилісти ототожнювали капітал, як правило, з грошми, то Ф. Кене вважав, що гроші є самі по собі безплідне багатство, яке нічого не виробляє. За його термінологією, сільськогосподарські знаряддя, будівлі, тварини й усе те, що використовується у землеробстві протягом декількох виробничих циклів, є «початкові аванси». Витрати на насіння, корми, оплату робітників та інше, що здійснюються протягом одного виробничого циклу, він відносив до «щорічних авансів» [5; 341–342]. Але його заслуга не лише в розподілі капіталу на основний і оборотний. Він зміг довести, що разом з оборотним у русі перебуває основний капітал.

Основним внеском Р. Кантільйона в науку є його праця «Есе про природу торгівлі взагалі» (1755 р.). У цьому нарисі він розмірковує про багатство і його розподіл, описує теорію населення і грошового обігу, особливо виділяє головну роль підприємців. Погляди Кантільйона, викладені у цій книзі, спричинили значний вплив на фізіократів і стали сполучною ланкою між меркантилізмом, фізіократією та політекономією А. Сміта, тобто поєднали у собі всі ці три напрями.

Р. Кантільйон уперше використав термін «підприємець» і поділив суспільство на два основних класи – найманих працівників із фіксованою заробітною платою і людей з нефіксованим доходом (підприємців). Крім того, на відміну від попередніх учень, що розглядали підприємця як порушника спокою, він дотримувався поглядів, згідно з якими підприємець врівноважував ринок правильними прогнозами вподобань споживача. У своєму трактаті Кантільйон першим поставив питання про природу підприємницьких функцій. На його думку, підприємець – це «людина, яка бажає купити за відомою ціною, а продати за невідомою» [4; 74].

Кантільйон сформулював ідею про те, що в діяльності підприємця присутні дві самостійні функції: функція капіталіста і функція управлінця, тобто людини, що приймає остаточні рішення, або, кажучи сучасною мовою, функції власника капіталу та менеджера. Він підкреслював важливість підприємницької функції управління в досягненні успіху в бізнесі.

Він також зробив значний внесок у теорію просторового управління, описавши в якій спосіб транспортні витрати впливають на розташування фабрик, ринків, населених пунктів і вважав, що ринки мають бути розташовані в такий спосіб, аби зменшувати витрати часу та грошей як для продавців, так і для покупців [4; 138–141].

Теорію, яку висунув Анн Робер Жак Тюрго, також відображає процес зародження ринкового укладу. Будучи міністром фінансів Франції при королі Людовіку XVI, він розробив знамениті управлінські едикти, що підривали підвалини феодалізму. Найбільш важливими з них були Указ про скасування дорожньої повинності, що звільняв селян від панщини і Указ про скасування ремісничих цехів, що став необхідною умовою швидкого зростання промисловості та підприємництва.

Як й інші фізіократи, Тюрго – прихильник свободи господарської діяльності. Розглядаючи землеробство як єдине джерело додаткового продукту, він уперше сформулював закон спадаючої родючості ґрунту, суть якого в тому, що кожне додаткове вкладення капіталу та праці в землю дає менший порівняно з попереднім вкладенням ефект. А після деякої межі будь-який додатковий ефект стає неможливим [12; 27–28].

У своїй роботі «Роздуми про створення і розподіл багатств» (1770 р.) А. Р. Ж. Тюрго на прикладі управління землеробським підприємством докладно розглядав проблему функцій управителя й робив акцент на функціях керівництва і контролю. Крім того, він показав більш реальну структуру суспільства, ніж у попередників [12; 71–73]: 1) продуктивний клас (землероби): підприємці-фермери та прості працівники, що отримують зарплату; 2) власники землі; 3) безплідний клас: підприємці-мануфактурники, господарі-фабриканти та прості ремісники, що отримують зарплату.

До заслуг фізіократів слід віднести те, що вони, пропагуючи ідеї свободи підприємництва і конкуренції, виступили з критикою феодалізму та меркантилізму, вперше за економічними ознаками виділили класи суспільства, провели дослідження у галузі проблем управління, в т. ч. управління земельною власністю, працею, фінансами.

Вважається, що фізіократи заклали основи розуміння економічних методів культури управління: матеріальне заохочення, фінансування, ціноутворення. У зв'язку з цим домінанта владних повноважень, що визначають методи управління як «переконання і примус», знайшла нове тлумачення – «економічний і неекономічний примус».

Класична політична економія. Становлення і розвиток цієї школи взаємопов'язаний з виникненням промислового виробництва. Утвердження промислового капіталу в житті суспільства означало перетворення товарного виробництва в основну сферу економіки. Це привело до необхідності розробки нової економічної теорії. З другої пол. XVII ст. у країнах із найвищим рівнем розвитку ринкових відносин, – Англії та Франції – починається вивчення товарного укладу.

Родоначальниками нового напрямку економічної думки й відповідної їй культури управління, стали англійець В. Петті та француз П. Буагільбер, а найбільш відомими представниками є А. Сміт і Д. Рікардо.

В. Петті – родоначальник класичної школи в Англії, творець основ статистико-економічного методу дослідження.

Досліджуючи економічні категорії, що визначають економічну основу функціонування держави, В. Петті аналізував також і систему управління. У роботі «Трактат про податки та збори» (1662 р.) він вивчав такі елементи управління економічними процесами в державі як формування

доходів і витрат, зокрема види та способи стягування податків, управління монополіями, церковне управління, проблеми заохочення і покарання, зміни норми керуваності та ін. [9].

Розглядаючи проблему збільшення адміністративних посад, В. Петті бачив як позитивні, так і негативні його наслідки. Можна сказати, що тим самим Петті поставив важливе в управлінській науці питання про межі спеціалізації праці, її переваги та недоліки. З цього приводу він писав: «...у міру збільшення числа посад, вони робляться менш важкими й відповідно зменшується небезпека їх поганого виконання. Це призводить до того, що посади, які в момент їх установаження виконувалися лише найбільш здібними, винахідливими й досвідченими людьми, виконуються тепер їх заступниками та помічниками – людьми звичайними, що працюють машинально, на манер робочого коня» [9; 62].

Таким чином хоча В. Петті й не займався спеціально дослідженням управлінських проблем, проте у своїх роботах він заклав основи методології і теорії управлінської науки.

П. Буагільбер – родоначальник класичної політекономії у Франції, який у часи короля Людовіка XIV займав високі судові й адміністративні посади. У своїх працях «Роздрібна торгівля Франції» (1699 р.), «Міркування про природу багатства, грошей і податків» (1707 р.) він виступав із гострою критикою меркантилізму. Усупереч останньому він джерелом багатства вважав не обіг, а виробництво. П. Буагільбер розумів об'єктивну сутність економічних законів, що діють як закони природи й виступав проти втручання держави в економічне життя. Природа, наголошує він, сама встановить порядок, пропорційність цін, відновить торгівлю. Буагільбера вважають засновником трудової теорії вартості. Він виділяв ринкову ціну й істинну, або справедливу вартість товару. Величина останньої визначається затратами праці [1; 732–736].

Цікавим є трактування П. Буагільбером поняття «гроші». Він вважав, що гроші взагалі порушують природну рівновагу товарного обміну відповідно до істинної вартості. Всупереч меркантилістам, які вважали гроші єдиним видом багатства, Буагільбер бачив у них джерело всіх нещастів товаровиробників. Єдина корисна функція грошей, яку визнавав Буагільбер, – це полегшення обміну [1; 724]. Саме тому, на його думку, не має значення, який товар виконує функцію засобу обігу.

А. Сміт – видатний англійський економіст мануфактурного періоду, один із найвідоміших представників класичної політекономії, засновник сучасної економічної теорії лібералізму. Його основні праці: «Теорія моральних почуттів» (1759 р.) і «Дослідження про природу й причини багатства народів» (1776 р.). Методологічну основу його концепції становлять такі положення [11]:

1. Багатство – продукт сукупної праці всіх сфер виробництва.
2. Суспільство – це сукупність індивідів, а економічний світ – величезна майстерня, в якій розгортається суперництво між усіма, хто бере участь у створенні багатства.
3. Основна «цеглина» у побудові системи – абстрактна економічна людина. Її прагнення до власної вигоди, до примноження особистого багатства служить найважливішим спонукальним мотивом здійснення діяльності. А це передумова створення справедливого й раціонального порядку в суспільстві. Вплив окремої людини на реалізацію потреб суспільства практично невідчутний. Але, переслідуючи власну вигоду, людина, в підсумку, сприяє збільшенню суспільного продукту та загального блага.

4. Економіка повинна будуватися на принципах економічного лібералізму. Ідея про «невидиму руку» – одна з головних ідей «Багатства народів». Під механізмом «невидимої руки» розумівся механізм ринкового саморегулювання. Прагнення до досягнення особистого інтересу, тверезий грошовий розрахунок ведуть до розвитку виробництва й прогресу в суспільстві.

Відстоюючи принципи економічного лібералізму, А. Сміт зазначав: держава є не регулятором економічних процесів, а тільки «нічним сторожем», що передбачає повне невтручання в економіку.

А. Сміт почав своє дослідження з аналізу поділу праці. Цей процес – передумова зростання багатства суспільства. Поділ праці збільшує спритність кожного працівника, економить час при переході від операції до операції й тим самим викликає відповідне збільшення продуктивності праці. Крім того, в результаті розбиття завдання на окремі операції виникає можливість впровадження машин, застосування більш ефективних прийомів виконання роботи. У той же час Сміт зазначав, що в умовах поділу праці робітники втомлюються значно сильніше. При цьому працівник, що усе життя виконує найпростіші трудові операції, стає «настільки тупим і неосвіченим, наскільки це можливо для людської істоти» [11; 348]. Однак, він підкреслював, що переваги системи спеціалізації праці, що виражаються у зростанні сукупного багатства, все-таки переважають той збиток, що наноситься такою системою організації праці окремим працівникам.

Ідея функціонального поділу праці стала вихідним пунктом розробки управлінської концепції для багатьох теоретиків і практиків класичної школи менеджменту: Ф. Тейлора, Г. Ганта, Ф. Гілбрета, Г. Форда та ін.

Можна сказати, що концепція поділу праці привела А. Сміта до осмислення сутності управлінської праці. На відміну від багатьох економістів того часу, він розділяв функції власності й управління; розглядав такі управлінські функції, як планування, організація, набір і навчання персоналу, контроль. Крім того, Сміт охарактеризував три найважливіші якості керівника: порядок, економію й увагу [11; 353].

Д. Рікардо – англійський економіст, послідовник й одночасно опонент А. Сміта. У 1817 р. опублікована його головна праця «Начала політичної економії та оподаткування». У цій праці, як і в інших, Д. Рікардо виступає як ідеолог промислової буржуазії. Причому він не лише розробляє економічну програму буржуазного розвитку, а й бере активну участь у політичній боротьбі буржуазії із землевласниками. Як і А. Сміт, Д. Рікардо розглядає капіталістичні відносини як природні й вічні. Він розвиває смітівську ідею про особистий інтерес як основну рушійну силу суспільного розвитку в умовах повної свободи дій. Але у нього не всякий егоїстичний інтерес є рівноцінним. На перше місце він ставить інтереси промислової буржуазії та рішуче виступає проти лендлордів. Основне завдання політичної економії Рікардо вбачає у відкритті законів розподілу. Якщо А. Сміт досліджує природу зростання багатства – тобто економічного зростання, – то Д. Рікардо розглядає розподіл як фактор зростання.

Д. Рікардо був прихильником концепції лібералізму, що не допускає державного втручання в економіку й передбачає вільне підприємництво і торгівлю. Ключові моменти його теорії [10; 97–105]: 1) існують три класи й відповідні їм види доходів: власники землі – рента; власники грошей і капіталу, необхідного для виробництва – прибуток; робітники, зайняті у виробництві – заробітна плата; 2) головне завдання політичної економії – визначити закони, що управляють розподілом доходів; 3) держава не повинна втручатися ні в виробництво, ні в обмін, ні в розподіл.

Державна політика повинна будуватися на економічних принципах, а основний спосіб взаємодії держави з населенням зводиться до оподаткування. Але податки не повинні бути високими, бо якщо вагома частина капіталу вилучається з обігу, то результатом стають злидні більшої частини населення, оскільки єдиним джерелом зростання багатства нації є саме накопичення. Кращий податок – менший податок. Зростання доходів капіталістів веде до зниження доходів робітників, і навпаки [10; 412–414].

Таким чином, у працях названих представників класичної політичної економії ще не йшлося про розвиток культури дійсно ефективного управління, хоча вони й описували окремі елементи діяльності, що входять в компетенцію менеджерів. Найбільшу увагу в управлінській думці цього періоду приділялося питанням фінансового контролю й елементам планування. У той самий час можливості планування були не до кінця усвідомлені. Упровадження елементів контролю, часто по-військовому, було пов'язано, насамперед, із необхідністю скорочення крадіжок. Контроль за виробництвом й контроль за якістю продукції (через відсутність стандартизації) практично був відсутній.

Однак у міру розвитку ринкових відносин і поступового переходу від мануфактур до фабрик відбувалося збільшення масштабів виробництва в усіх сферах економіки, зростання обсягів зовнішньої і внутрішньої торгівлі, розвиток транспорту, що актуалізувало потребу в розробці нової культури організації великого виробництва.

Уже в першій пол. XVIII ст. стали проводитися спеціальні спостереження за працівниками, метою яких було визначення оптимального часу виконання робіт, поліпшення поділу праці й підвищення на цій основі ефективності виробництва та управління. Представники класичної політекономії вивчали й описували окремі функції управління, виявляли схожість і відмінність у функціях власників підприємств та їх менеджерів, і на цій основі формували деякі концептуальні управлінські ідеї. Однак у цілому більшість трактатів, тією чи іншою мірою присвячених питанням управління господарством, до кінця XVIII ст. часто являли механічний набір відомостей, настанов і рекомендацій політичного, економічного, управлінського, юридичного, природно-технічного та іншого характеру.

У XVIII ст. при університетах і ліцеях багатьох європейських країн стали виникати спеціальні школи з підготовки державних чиновників – камералістів. Тим самим до кінця XVIII ст. закладено необхідні передумови для подальшої еволюції управлінської теорії, культури й мистецтва та виходу їх на якісно новий рівень.

Висновки. Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволяє дійти наступних висновків:

1. На етапі розкладання феодалізму і становлення ринкового укладу в Західній Європі відбулося зародження меркантилістичної, фізіократичної та ліберальної культур менеджменту, які в подальшому набули широкого застосування в управлінні життєдіяльністю суспільства.

2. Меркантилістична культура управління зосереджується на сфері обігу й механізмом накопичення багатства вважає активний торговий баланс. Виходячи з цього, здійснюється сприяння експорту й обмеження імпорту, збільшуючи за рахунок цього приплив грошей в країну.

3. На відміну від меркантилізму, фізіократична культура управління концентрується на виробництві й джерелом багатства вважає землю і працю у сільському господарстві.

4. Ліберальна культура управління основою життєдіяльності визнає товарне виробництво, а джерелом багатства – промисловий капітал. Суспільство розглядається як сукупність індивідів, які ведуть суперництво між собою у створенні багатства. Механізмом регулювання є «невидима рука» ринку.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є вивчення синтезу цих культур управління в сучасних умовах суспільства.

Список використаної літератури

1. Антология мировой политической мысли : в 5-ти т. Под ред. Г. Ю. Семагина. М. : Мысль, 1999. Т. 2. 830 с.
2. Всемирная история экономической мысли : в 6-ти т. Под ред. В. Н. Черковец. М. : Мысль, 1987. Т. 3. 715 с.
3. Камерон К., Куинн Р. Диагностика и изменение организационной культуры. Пер. с англ. С.-Пб. : Питер, 2001. 320 с.
4. Кантильон Р. Очерк о природе торговли вообще. Пер. с франц. С.-Пб. : ИПЭВ, 2012. 380 с.
5. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. Пер. с франц. М. : Соцэргиз, 1969. 452 с.
6. Мартинишин Я. М. Мистецтво управління. Біла Церква : Вид. Пшонківський О., 2018. 374 с.
7. Мартинишин Я. М., Коваленко Є. Я. Формування сучасної системи управління життєдіяльністю суспільства. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Менеджмент соціокультурної діяльності*. 2018. Вип. 1. С. 7–24.
8. Меркантилизм. Под ред. И. С. Плотникова. М. : Соцэргиз, 1963. 340 с.
9. Петти У. Трактат о налогах и сборах. Пер. с англ. М. : Ось, 2009. 112 с.
10. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Пер. с англ. М. : Эксмо, 2007. 540 с.
11. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Пер. с англ. М. : Эксмо, 2007. 960 с.
12. Тюрго Ж. Размышления о создании и распределении богатств: ценности и деньги. Пер. с франц. М. : АСТ, 2010. 80 с.
13. Hamel G. The Future of Management. Boston : Harvard Business School Press, 2007. 255 с.
14. Pink D. A whole new mind why right brainers will rule the future. New York : Riverhead Books, 2015. 329 p.

References

1. Antologija mirovoi politicheskoj mysli : v 5-ti t. Pod red. G. Iu. Semagina. M. : Mysl', 1999. T. 2. 830 s.
2. Vsemirnaia istoriia ekonomicheskoi mysli : v 6-ti t. Pod red. V. N. Cherkovets. M. : Mysl', 1987. T. 3. 715 s.
3. Kameron K., Kuinn R. Diagnostika i izmenenie organizatsionnoi kul'tury. Per. s angl. Sankt-Peterburg : Piter, 2001. 320 s.
4. Kantil'on R. Ocherk o prirode trgovli vooobshche. Per. s frants. SPb. : IPEV, 2012. 380 s.
5. Kene F. Izbrannye ekonomicheskie proizvedeniia. Per. s frants. M. : Sotsekgiz, 1969. 452 s.
6. Martynshyn Y. M. Mystetstvo upravlinnia. Bila Tserkva : Vyd. Pshonkivs'kyj O. V., 2018. 374 s.
7. Martynshyn Y. M., Kovalenko Y. Y. Formuvannia suchasnoi systemy upravlinnia zhyttiediiial'nisti u suspil'stva. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu kul'tury i mystetstv. Serii: Menedzhment sotsiokul'turnoi diial'nosti*. 2018. Vyp. 1. S. 7–24.
8. Merkantilizm. Pod red. I. S. Plotnikova. M. : Sotsekgiz, 1963. 340 s.
9. Petti U. Traktat o nalogakh i sborakh. Per. s angl. M. : Os', 2009. 112 s.
10. Rikardo D. Nachala politicheskoj ekonomii i nalogovogo oblozheniia. Per. s angl. M. : Eksmo, 2007. 540 s.
11. Smit A. Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov. Per. s angl. M. : Eksmo, 2007. 960 s.
12. Tiurgo Zh. Razmyshleniia o sozdanii i raspredelenii bogatstv: tsennosti i den'gi. Per. s frants. M. : AST, 2010. 80 s.
13. Hamel G. The Future of Management. Boston : Harvard Business School Press, 2007. 255 с.
14. Pink D. A whole new mind why right brainers will rule the future. New York : Riverhead Books, 2015. 329 p.

КУЛЬТУРА УПРАВЛЕНИЯ НА ПУТИ ОТ СРЕДНЕВЕКОВЬЯ К ИНДУСТРИАЛИЗМУ ПОД ПРИЗМОЙ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ШКОЛ

Коваленко Елена Ярославовна – кандидат экономических наук, доцент,
Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств, г. Киев

Изложены особенности культуры управления в период разложения феодализма и становления рыночного уклада. Установлено, что в этот период состоялось возникновение меркантилистической, физиократической и либеральной культур менеджмента. Меркантилистическая культура сосредоточивается на торговле и механизмом накопления богатства считает активный торговый баланс. Физиократическая – концентрируется на производстве и источником богатства считает землю и труд. Либеральная культура управления основой жизни признает товарное производство, а источником богатства – промышленный капитал. Общество рассматривается как совокупность индивидов, которые ведут соперничество между собой в создании богатства.

Ключевые слова: культура управления, меркантилизм, физиократия, либерализм, общество.

**MANAGEMENT CULTURE FROM THE MIDDLE AGES TO INDUSTRIALISM UNDER
THE PRISM OF ECONOMIC SCHOOLS**

Kovalenko Yelena – candidate of economic sciences, associate professor,
National academy of leading shots of culture and arts, Kyiv

It has been given the peculiarities of management culture in the period of the decay of feudalism and the formation of market structure. It was established that in that period there was the emergence of mercantilistic, physiocratism and liberal cultures of management. Mercantilistic culture focuses on trade and the mechanism of accumulation of wealth finds a trade surplus. Physiocratism concentrates on the production and source of wealth considers land and labour. Liberal management culture as the basis of life recognises the production of commodities, and a source of wealth and industrial capital. The author sees society as a collection of individuals who are competing with each other in the creation of wealth.

Key words: management culture, mercantilism, physiocracy, liberalism, society.

UDC 316.324.8:005

**MANAGEMENT CULTURE FROM THE MIDDLE AGES TO INDUSTRIALISM UNDER
THE PRISM OF ECONOMIC SCHOOLS**

Kovalenko Yelena – candidate of economic sciences, associate professor,
National academy of leading shots of culture and arts, Kyiv

The purpose of the article is to reveal the peculiarities of management culture in the period of the decay of feudalism and the formation of market structure in the context of development of economic schools.

Methodological basis of research is the dialectical principle of cognition, systemic, civilizational and synergetic approaches to the study of social phenomena, fundamental principles of the theory and history of culture management.

Results. It is established that in this period there was the emergence of mercantilistic, physiocratism and liberal cultures of management. Mercantilistic management culture focuses on the sphere of circulation and the mechanism of accumulation of wealth finds a trade surplus. Unlike mercantilism, physiocratism management culture did not focus on trading, manufacturing, agriculture. Therefore, the source of wealth is land and labour in agriculture. Liberal management culture as the basis of life recognises the production of commodities, and the source of wealth and industrial capital. The author sees society as a collection of individuals who are competing with each other in the creation of wealth. The control mechanism is the «invisible hand» of the market. Novelty of the received results consists in the identification and systematic synthesis of the culture of management at the stage of decomposition of feudalism and the formation of market structure.

Novelty of the received results consists in the identification and systematic synthesis of the culture of management at the stage of decomposition of feudalism and the formation of market structure.

Practical significance is expressed in the addition of theory and history of culture new knowledge about the development of world culture and art management.

Key words: management culture, mercantilism, physiocracy, liberalism, society.

Надійшла до редакції 2.10.2018 р.

УДК 008(100)

КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ ДРУГОЇ ПОЛ. XX – ПОЧ. XXI ст.

Бондарчук Ярослава Віталіївна – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри
документознавства та інформаційної діяльності,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

doi.org/10.35619/ucpmk.vi27.54

Yaroslava.Bondarchuk@oa.edu.ua

Розглянуто головні концепції еволюції людства, що вписуються у рамки парадигм культурного матеріалізму та еволюційного креаціонізму Старої Землі, викладені у працях філософів другої половини XX – поч. XXI ст. (Леслі Уайта, Джуліана Стюарда, Герхарда Ленські, Марвіна Харріса, Арнольда Тойнбі); зроблено порівняння їх головних ідей з думками провідних мислителів кінця XIX – першої пол. XX ст. (М. Бердяєва, М. Данилевського).

Ключові слова: культурний матеріалізм, еволюційний креаціонізм Старої Землі, технічний прогрес, духовна еволюція.

Постановка проблеми. Розглянути історію людства як закономірний процес і виявити головні його етапи намагались філософи багатьох поколінь. Починаючи з XVIII ст. у світовій філософсько-історичній думці чітко виявляються кілька напрямів щодо трактування культурної еволюції людства. Щоправда, розподіл теорій культурного розвитку на еволюційні прогресистські, циклічні, релятивістські та дифузійні концепції є відносним і умовним, позаяк їх неможливо підігнати під якийсь один критерій оцінки, адже в їх основі лежать ідеї, що відповідають на різні питання: 1. Який